

Seyyid
İbrâhım
(Hüseyin
Subaşı
arşivi)

SEYYİD İBRÂHİM EFENDİ

(bk. İBRÂHİM EFENDİ, Seyyid).

SEYYİD KUTUB

(سید قطب)

Seyyid b. Kutub b. İbrâhım
b. Hüseyin eş-Şâzili
(1906-1966)

Mısırlı düşünür ve aksiyon adamı.

lah, Medineli Ahmed Ziyâ İbrâhım, Nâsir el-Meymûn, Lübnanlı Muhsin Fûtûnî sayılabilir.

Seyyid İbrâhım *Haftû'n-nesh* (Sudan 1942), *Haftû'r-riqâ'* (Kahire 1954), *Fennü'l-haftî'l-'Arabî* (Kahire 1963) adlı meşk mecmualarını hazırlamış, *Delâ'ilü'l-hay-rât* adıyla bir eser yazmıştır (Kahire 1345). Onun 1928-1950 yılları arasında Mısır'da ve başka ülkelerde *el-Ehrâm*, *el-Muşavvir*, *el-Hilâl*, *el-Letâ'ifü'l-muşavvere*, *el-Muqaţţam*, *el-Belâğ*, *el-Bahreyn*, *el-Medînetü'l-münevvere*, *Livâ'ü'l-İslâm*, *Mecelletü Medreseti tah-sîni'l-huţûti'l-melikiyye* başta olmak üzere çok sayıda gazete ve derginin isim ve logoları, sinema ve tiyatro afişleri, ticarethane ve şirket ilanları, davetiye yazıları, kartvizit, kaset, kitap isimleri yayımlanmıştır. Kahire'de Seyyidinâ Hüseyin (1929) ve el-Herem camileri, Minye'de Güllî Camii (1930), İskenderiye'de Ebû'l-Abbâs el-Mürsî Camii, Hindistan'ın Bengalur şehrinde Çama Camii (1960) yazıları ile yine Kahire'de çok sayıda bina ve kabir kitabesi Seyyid İbrâhım'ın celi sülûs hatla yazdığı yazıları arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid İbrâhım, *Fennü'l-haftî'l-'Arabî*, Kahire 1994, s. 13; a.mlf., "el-Haftû'l-'Arabî", *Mecelletü medreseti tah-sîni'l-huţûti'l-melikiyye*, I, Kahire 1362/1943, s. 12-15; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 170; Fârûk Lokmân, *Seyyid İbrâhım ve fennü'l-haftî'l-'Arabî*, Cidde 1999, s. 9-12; Ahmed Sabrî Zâhid, *Târîhu'l-haftî'l-'Arabî ve a'lâmü'l-haftâtin*, Kahire 1999, s. 218-231; Fevzi Sâlim Affî, "Amîdü'l-haftî'l-'Arabî Seyyid İbrâhım", Kahire 2000; M. Hüseyin Subaşı, "Osmanlı Türk Hattatlığının (Mısır) Arap Hattatlığına Tesiri ve Bir Türk Eklü Savunucusu Olarak Mısırlı Hattat Seyyid İbrâhım", *Ortaoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara 2001, II, 477-499; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003, s. 245-247; Hâlid Seyyid İbrâhım, "Seyyid İbrâhım şâ'irü'l-haftî'l-'Arabî", *el-'Arabî*, sy. 480, Küveyt 1998, s. 156-162.

M. HÜSEYİN SUBAŞI

hayat tarzını yakından tanıma imkânı buldu. New York ve Colorado'da eğitimle ilgili araştırmalarda bulundu, bazı yüksek öğretim kurumlarında derslere katıldı, Amerika'nın değişik eyaletlerini gezdi. Mısır'a dönüşü sırasında İngiltere, İsviçre ve İtalya'ya uğradı. Düşüncelerinin değişeceği beklentisiyle gönderildiği Amerika'dan Ağustos 1950'de Batı sisteminin en keskin karşıtlarından biri olarak döndü. Bir süre Maarif Bakanlığı'nda murakıp yardımcılığı yaptı. Bundan sonra görev yeri sık sık değiştirildi. 18 Ekim 1952'de bakanlıktaki görevinden istifa etti.

Temmuz 1952'deki askerî darbe öncesinde ve sonraki aylarda Seyyid Kutub ile darbeyi yapan Hür Subaylar arasında yakın ilişki mevcuttu. Darbe öncesinde Cemal Abdünnâsir ve arkadaşları Seyyid Kutub'un evinde toplantılar düzenliyordu. İhtilâlin ardından devrim konseyinin isteği üzerine Ağustos 1952'de verdiği İslâm'da ruhî ve fikrî hürriyet konulu konferans Hür Subaylar'ın takdirini kazandı. Bu sırada sempati duyduğu İhvân-ı Müslimîn teşkilâtıyla Hür Subaylar arasında yakınlık kurmaya çalıştı. Ocak 1953'te oluşturulan Hey'etü't-tahrîr'in genel sekreterliğini yürüten Cemal Abdünnâsir'a bir ay kadar yardımcılık yaptı. Cemal Abdünnâsir'ın, İhvân-ı Müslimîn'in ileri gelenlerinden teşkilâtı kapatıp Hey'etü't-tahrîr'e katılmalarını istemesi yüzünden iki taraf arasında anlaşmazlık çıktı. Seyyid Kutub arabuluculuk yapmaya çalıştıysa da başarılı olmadı ve İhvân-ı Müslimîn yanında yer alarak Şubat 1953'te teşkilâta üye oldu. 15 Ocak 1954'te İhvân-ı Müslimîn teşkilâtının kapatılması üzerine örgütün önde gelenleriyle birlikte Seyyid Kutub da tutuklandı; ancak ülke çapındaki gösterilerin ardından diğer tutuklular gibi o da serbest bırakıldı. Daha önce kapatılmış bulunan *el-İhvân-ı müslimûn* adlı haftalık gazete Seyyid Kutub yönetiminde Mayıs 1954'ten itibaren tekrar yayımlanmaya başladı. Fakat Seyyid Kutub, iktidar tarafından sansüre uğradığı gerekçesiyle 5 Ağustos 1954'te gazetenin neşrine son verdi. 26 Ekim 1954'te Cemal Abdünnâsir'a karşı girişilen başarısız suikasttan sorumlu tutulan İhvân-ı Müslimîn örgütü yöneticileriyle birlikte Seyyid Kutub da tutuklandı ve on beş yıl hapse mahkûm edildi. Kahire'de hapsede bulunduğu süre içerisinde *Fî Zılâli'l-Kur'ân* adlı tefsiri üzerinde çalışmaya devam etti. Hapishane şartlarında sağlığı iyice bozulan Seyyid Kutub cezasının on yıllık kısmını çektikten sonra Irak Devlet Başkanı Abdüsselâm Ârif'in girişimiyle Mayıs

1964'te tahliye edildi. Hapisten çıkınca çok tartışılan kitabı *Me'âlim fi't-tarîk*'ı yazdı. Bu eserinde savunduğu görüşleri ve bir grup İhân-ı Müslimîn mensubuyla birlikte teşkilâtı yeniden canlandırma faaliyetlerine katılması yüzünden 9 Ağustos 1965'te tekrar tutuklandı. Uzun süren yargılama sonunda idam cezasına çarptırıldı ve 29 Ağustos 1966'da cezası infaz edildi; cesedi bilinmeyen bir yere gömüldü. İdamı bütün İslâm dünyasında tepkiyle karşılandı.

Görüşleri. Hakkında yapılan araştırmalarda Seyyid Kutub çoğunlukla İslâmî hareketler bağlamında, özellikle de İhân-ı Müslimîn teşkilâtının ideologu olarak ele alınırsa da hayatı bir bütün olarak incelenildiğinde onun çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğu görülür. Dinî düşüncenin yanı sıra edebiyat, edebiyat eleştirisi, eğitim, siyaset, gazetecilik ve yayıncılık alanlarında pek çok çalışması bulunmaktadır. 1940'lı yılların ikinci yarısına kadar süren fikir ve yazı hayatının ilk dönemindeki eserlerini çoğunlukla şiir, hikâye, roman, makale ve edebiyat eleştirileri teşkil eder. Daha sonra Seyyid Kutub'un fikrî hayatında yeni bir süreç başlamış, bu dönemde başta hocası Abbas Mahmûd el-Akkâd olmak üzere Tâhâ Hüseyin, Muhammed Hüseyin Heykel, Tevfik el-Hakim ve Ahmed Emîn gibi Mısırlı aydınlarla birlikte Seyyid Kutub'un da dinî konulara ilgisi artmıştır. 1939'da makale olarak hazırladığı, 1945'te kitap haline getirdiği *et-Taşvîrû'l-fennî fi'l-Kur'ân*'ın önsözünde (s. 7 vd.) Seyyid Kutub "Kur'an'ı keşfettiğini" ifade eder. 1950'li yılların ortalarına kadar süren bu dönemde onun yazılarında adalet, eşitlik, hürriyet, emperyalizm gibi kavramlarla ekonomik, sosyal ve siyasal konular geniş yer tutar. Eserlerinde çağdaş dünyanın ekonomik ve sosyal problemlerine kapitalizm ve komünizm gibi sistemlerin çare üretmediğini, aksine bunların problem kaynağı olduğunu, kesin çözümün sadece İslâm'da bulunduğunu savunmuştur. Batı sistemlerini eleştirirken sık sık Muhammed Esed (Leopold Weiss) ve Alexis Carrel'den alıntılar yapması dikkati çeker.

Seyyid Kutub'un düşünce ve yazı hayatının üçüncü safhası 1950'li yılların ortalarından başlayıp hayatının sonuna kadar devam eder. Bu dönemde Mısır'da başlatılan sekülerleşme faaliyetleri Kutub'un tepkisini çekmiş, başlangıçta desteklediği Hür Subaylar'ı sert bir dille eleştirmesine yol açmıştır. Kutub'un eleştirilerinde çok sert bir üslup kullanmasında kendisinin ve diğer İhân-ı Müslimîn üyelerinin hapishanelerde işkence görmesinin etkisi olmuştur.

Seyyid Kutub

Onun Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî ve Ebû'l-Hasan en-Nedvî'nin eserleriyle tanışması da bu döneme rastlar. Özellikle "hâkimiyet" ve "câhiliyet" kavramlarıyla ifade ettiği İslâm hakkındaki modern Selefi yorumlar önce bu yazarların eserlerinde ortaya çıkmıştır (Shepard, *IJMES*, XXXV [2003], s. 524 vd.; Fathi Osman, XCIII [2003], s. 478 vd.). Hâkimiyet ve câhiliyet hakkındaki fikirlerini yoğun biçimde, idam edilmesinin sebeplerinden biri olarak gösterilen *Me'âlim fi't-tarîk* adlı kitabında ve *Fi Zılâli'l-Kur'ân*'da ortaya koyar. Mevdûdî gibi o da ulûhiyet anlayışına bağlı bir hâkimiyet fikri geliştirmiştir. Buna göre hâkimiyet kavramını her alanda Allah'ın mutlak hükümlerini ifade eder. İlâhî hâkimiyetin alanı insan menseli hiçbir güce yer bırakmayacak derecede genişler. Meşruyetini Allah'tan almayan bütün yönetimler zorbadır (tâgût). İnsanlar sadece Allah'ın emirlerini yerine getirmekle yükümlü olup Allah'ın kulları olmaları bakımından tamamen eşittir, hiç kimse diğer insanlar üzerinde tahakküm hakkına sahip değildir. Seyyid Kutub'un hâkimiyet fikriyle bağlantılı bir toplum anlayışı vardır. Buna göre toplumlar müslüman ve câhilî olmak üzere ikiye ayrılır. Müslüman toplum sadece Allah'a kul olup hayatını O'nun hükümlerine göre düzenleyen insanların oluşturduğu toplum, câhiliye toplumu ise İslâmı inancı, düşüncesi ve değer hükümlerinin, İslâm hukuk, ahlâk ve davranış kurallarının hâkim olmadığı toplumdur (*Me'âlim fi't-tarîk*, s. 21, 24 vd.; ayrıca bk. s. 97 vd., 101 vd., 116 vd., 162 vd.; *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, X, 1435). Onun düşüncesindeki diğer önemli bir kavram da câhiliyeye karşı verilen mücadelenin adı olan cihaddır. Aslında İslâm'da barış fikri İslâm'ın tabiatı ve onun âlem, insan ve hayat görüşüyle bağlantılı temel düşüncelerinden biridir. Fakat tebliğ engellenirse cihad kaçınılmaz hale gelir. İlân ve hareket, yani tebliğ ve cihad birbirinden ayrılmaz; yeryüzünde insanı özgürleştirme eylemine girerken bunların her

ikisi de gereklidir. Seyyid Kutub, cihadı sadece müslümanların kendilerini savunma mücadelesi olarak görenleri sert bir dille eleştirir. Zulmün müslümanlara ya da müslümanlarla aralarında anlaşma bulunmayan halklara karşı olması bu yükümlülüğü değiştirmez; yeryüzündeki bütün insanları kurtarmayı hedefleyen bir çağrının cihada dayanması şarttır (*Me'âlim fi't-tarîk*, 66 vd.; *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, X, 1435; *es-Selâm*, s. 148 vd.).

İslâm Toplumu. Seyyid Kutub'un, muhtemelen Batılîlar'ın sömürgeleştirdikleri ilkel toplumları medenileştirdiklerini ileri sürerken kullandıkları terminolojiye tepki olarak geliştirdiği bir medeniyet tarifi vardır. Buna göre insanî değerler ve insanî ahlâk bir toplumun varlığını ayakta tutan üstün değerler olunca o toplum medenî hâle gelir ki bu da ancak İslâm toplumunda mümkündür. İslâm medeniyetinin temel ilkeleri sadece Allah'a kulluk edilmesi, toplumdaki bağın inanca dayanması, insanlığın maddeden üstün tutulması, insanın hayvanî yönünü değil insanlığını besleyen değerlerin yüceltilmesi, ailenin dokunulmazlığı, yeryüzünü Allah'a verilen söze ve onun şartlarına göre yönetme (hilâfet) şeklinde özetlenebilir. Kutub'a göre bugün İslâm'ın çöküşü gibi görünen durumun sorumlusu İslâm değil müslümanlardır. Bu sebeple İslâm'ın reforma ihtiyacı yoktur, müslümanların din karşısındaki tutumlarını düzeltmelerine ihtiyaç vardır (*Hasâ'îs*, s. 103 vd.).

Devlet. Seyyid Kutub'un eserlerinde ayrintılı bir devlet anlayışı üzerinde durulmamakla birlikte Kur'an'daki şûra ilkesi sık sık vurgulanır. Ona göre İslâm bu konuda tam bir belirleme yapmamış, şûranın uygulama şeklini zamanın ve şartların icabına bırakmıştır. Bu hususta asıl olan, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin barış, adalet, eşitlik gibi esaslar üzerine kurulmasıdır.

İslâm Düşüncesi. Yeni Selefilik çizgisindeki diğer fikir adamları gibi Seyyid Kutub'a göre de müslümanların zaman içerisinde yozlaşmasının sebeplerinden biri İslâm düşüncesinin Yunan felsefesinin etkisi altına girmesidir. Aslında İslâm âlemini saran felsefe hareketi Yunan ve hristiyan metafiziğine dayalı felsefe artıklarından ibarettir. Şu halde günümüz müslümanlarının kendi özgün düşüncelerini yeniden kurmaları, bunu yaparken de yabancı düşüncelerden tamamen uzaklaşmaları gerekmektedir (a.g.e., s. 5 vd.).

Tesiri. Seyyid Kutub hayatı, eserleri ve idamıyla, XX. yüzyılın ikinci yarısında ge-

İşlen İslâmî düşünce ve hareketler üzerinde büyük bir tesir bırakmış fikir adamlarındandır. Eserleri pek çok dile çevrildiği için etkisi de müslümanların yaşadığı bütün coğrafyaya yayılmıştır. Özellikle İslâm coğrafyasının işgal ve sömürden yeni kurulması, ayrıca bazı İslâm ülkelerinde Batılı ülkelerin ekonomik, kültürel ve siyasal yönden hâlâ nüfuzlarının devam etmesi hürriyet fikrini çok keskin bir dille ifade eden Kutub'un tesirini daha da arttırmıştır. İhvan-ı Müslimîn teşkilâtının teorisyenlerinden biri olarak gösterilen Seyyid Kutub'un özellikle *Me'âlim fi't-tarîk* adlı kitabının bazı dinî grupların radikalleşmesinde önemli rol oynadığı ileri sürülmüştür. 1971'den sonra Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın sosyalist muhalefetle mücadele etmek için çok sayıda İhvan-ı Müslimîn mensubunu hapisten çıkarmasının ardından Seyyid Kutub'un eserlerinin bunlardan bir kısmı üzerinde derin etkisi olmuştur. Özellikle Cemal Abdünnâsir zamanında hapisnede işkenceye mâruz kalanlar rejime karşı oluşturdukları görüşlerini temellendirmek amacıyla Kutub'un eserlerinden istifade ediyorlardı. Bunların başında 1970'li yıllarda çeşitli eylemlere katılan et-Tekfir ve'l-hicre ile Cihâd gibi örgütler gelmekteydi. Ayrıca Suudi Arabistan'daki İslâmcı muhalefet, Cezayir'deki İslâm Kurtuluş Cephesi, Filistin'deki Hamas örgütü; Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan'daki İhvan-ı Müslimîn örgütü Kutub'un görüşlerinden etkilenen gruplar arasında sayılmaktadır (Euben, LIX/1 [1997], s. 34). Haddâd, İran devriminin teorisyenlerinden Ali Şeriatî'nin de Kutub'dan etkilendiğini ileri sürer (*Voices of Resurgent Islam*, s. 68).

Seyyid Kutub'a Eleştiriler. Seyyid Kutub'un görüşleri pek çok taraftar bulduğu gibi bunları eleştirenler de olmuştur. *Me'âlim fi't-tarîk*'i neşrettiği yıl Mısır'ın tek partisi konumundaki Arap Sosyalist Birliği, esere reddiye olarak *Me'âlim fi't-tarîk*'i'l-hiyâne ve'l-ric'îyye başlıklı bir kitap çıkarmış (Kahire 1964), bunu 1965'te Ezher'den verilen bir fetva takip etmiştir. *Mecelletü's-Şekâfeti'l-İslâmiyye* dergisinde yayımlanan (23/8 Şâban 1385 / November 1965) bu fetvada *Me'âlim*'deki bazı pasajlar tek tek ele alınarak Seyyid Kutub fitne çıkarmak ve tarihteki Hâricîler'in üslûbunu kullanmakla suçlanıyordu. Ayrıca Rebî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, *Eḡvâ' İslâmiyye 'alâ 'akideti Seyyid Kutub ve fikrih* başlıklı eserinde (Medine 1993) genel olarak Seyyid Kutub'un görüşlerini ve *Maṭâ'inü Seyyid*

Kutub fi aşhâbi Resûlillâh başlıklı eserinde (Medine 1993) onun sahâbe hakkındaki düşüncelerini, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed ed-Düveys de *el-Mevridü'z-zülâl fi't-tenbihi 'alâ aḥṭâ'i'z-Zîlâl*'de (Büreyde [Suudi Arabistan] 1990) Kutub'un tefsirindeki görüşlerini sert bir dille eleştirmiştir.

Seyyid Kutub'un bazı fikirleri kendi dava arkadaşları tarafından da eleştirilmiştir. İhvan-ı Müslimîn'in lideri Hasan İsmâil el-Hudeybî, 1969'da hapisteyken *Du'ât lâ kuḏât: Ebḥâs fi'l-'akideti'l-İslâmiyye ve menheci'd-da' ve ilallâh* adıyla yazdığı kitapta (Kahire, ts., 1977) Seyyid Kutub'un ismini zikretmeksizin *Me'âlim fi't-tarîk*'taki görüşleri eleştirmiştir. Hudeybî burada hâkimiyet, câhiliyet, tekfir, ridde ve yönetim konularına açıklık getirmektedir. Ona göre şehâdet kelimesini hâkimiyetle ilişkilendirmek ve amelsiz imanın olmayacağını ileri sürmek yanlış olduğu gibi günümüzde müslümanları câhiliyetle suçlamak da doğru değildir, onların ancak bilgisiz oldukları söylenebilir. Hudeybî eserinde Seyyid Kutub'u adını söylemeden eleştirirken Mevdûdî'yi ismen zikreder. 1982'de İhvan-ı Müslimîn'in üçüncü lideri Ömer et-Tilimsânî, Kutub'un görüşlerinin sadece kendisini bağlayacağını belirterek onun yazdıklarıyla örgütün resmî görüşleri arasına mesafe koymuştur (Kepel, s. 63). Seyyid Kutub ve Mevdûdî'nin arkadaşı olan Ebû'l-Hasan en-Nedvî de *et-Tefsîrû's-siyâsî li'l-İslâm fi mir'âti kitâbâtî'l-üstâz Ebi'l-A'lâ el-Mevdûdî ve's-şehîd Seyyid Kutub* başlıklı eserinde (Kahire 1980, s. 68 vd.) hem Mevdûdî'yi hem siyasî hâkimiyetle ulûhiyyet arasında irtibat kurduğu için Seyyid Kutub'u eleştirmiştir. Muhammed Tefvik Berekât, *Seyyid Kutub: Ḥulâsatü ḥayâtihî, menhecühû fi'l-ḥarekâti, en-naḳdû'l-müvecceḥ ileyh* adlı kitabının (Beyrut, ts.) büyük bir kısmını Seyyid Kutub'a yöneltilen eleştirilere ayrılmış ve bunlara açıklık getirmiştir. Kutub hakkında kitap veya makale tarzında çok sayıda çalışma mevcuttur (bir kısmı için bk. bibl.). Ayrıca XX. yüzyılın ikinci yarısındaki İslâmî hareketler hakkında yapılan çalışmaların hemen hepsinde Kutub'a ve onun düşüncelerine yer verilmiştir.

Eserleri. Seyyid Kutub çok genç yaşta yazı hayatına başlamıştır. *el-Belâğ, el-Belâğu'l-üsbû'î, el-Cihâd, el-Ḥayâtü'l-cedîde, el-Ehrâm, el-Mukteṭaf, el-Vâdî, Kevkebû's-şark, el-Üsbû', er-Risâle, es-Şekâfe, el-Kitâb, eş-Şu'ânü'l-ictimâ'iyye, el-Edîb, el-Livâ'ü'l-cedîd, el-İştirâkiyye, ed-Da' ve, el-Fikrû'l-cedîd, el-*

Âlemü'l-'Arabî ve el-İḥvânü'l-müsli-mîn gibi gazete ve dergilerde çok sayıda yazısı yayımlanmış, bunlardan son üçünde yöneticilik de yapmıştır. Şiir, edebî makale, kitap eleştirisi, sanat eleştirisi, polemik, siyasal ve sosyal konular bu yazıların içeriğini oluşturmaktadır. Kutub'un dinî alanda yazdığı eserler sağlığında birkaç defa basılmış, özellikle idamından sonra çeşitli ülkelerde yayımlanmış ve pek çok dile tercüme edilmiştir.

A) Dinî ve Fikrî Eserler. 1. Fî Zılâli'l-Kur'an.* Seyyid Kutub başlangıçta, *el-Müslimûn* dergisinde "Fî Zılâli'l-Kur'an" başlığıyla günlük olayları Kur'an ışığı altında ele aldığı seri makaleler yayımlamaya başlamış (Şubat 1952 – Temmuz 1952), bu makalelerin ilgi görmesi üzerine bir tefsir yazmaya karar vermiş, eseri 1959'da tamamlamıştır. **2. et-Tasvîrû'l-fennî fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm** (Kahire 1945, 1966). Müellifin 1939'da *el-Mukteṭaf*'ta aynı adla yayımladığı makalelerin genişletilmiş şekli olup *Kur'an'da Edebi Tasvir* başlığıyla Süleyman Ateş (Ankara, ts.) ve Kâmil M. Çetiner (İstanbul 1997) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. **3. Meşâhidü'l-kıyâme fi'l-Kur'an** (Kahire 1947; Beyrut, ts.). Kur'an-ı Kerîm'deki kıyametle ilgili âyetlerin nüzûl sıralarına göre ele alındığı eseri Süleyman Ateş (*Kur'an'da Kıyamet Sahneleri: Cen-net-Cehennem*, Ankara, ts.) ve A. Faruk Haznedaroğlu (*Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, İstanbul 1997) Türkçe'ye tercüme etmiştir. **4. el-'Adâletü'l-ictimâ'iyye fi'l-İslâm** (Kahire 1949, 1952). Seyyid Kutub'un sosyal ve siyasal konulara yöneldiği ilk eseridir. Türkçe'ye *İslâm'da Sosyal Adalet* başlığıyla Yaşar Tunagür ve M. Adnan Mansur (2. bs., İstanbul 1962), M. Beşir Eryarsoy (İstanbul 1982), Harun Ünal (3. bs., İstanbul 1992) tarafından çevrilmiştir. **5. Ma'areketü'l-İslâm ve'r-re'smâliyye** (Kahire 1952). Kitapta Mısır toplumunda 1952 ihtilâli öncesinde gelir dağılımındaki eşitsizlik ele alınmaktadır. Seyyid Kutub burada sömürgeciliğe ve Haçlı seferlerine dik kat çekmekte, Mısır içinden pek çok kesimi sert bir dille eleştirmektedir. Eseri Mustafa Uysal (*İslâm ve Kapitalizm Çatışması*, Konya 1967) ve Abdurrahman Niyazoğlu (*İslâm-Kapitalizm Uyuşmazlığı*, İstanbul 1972 [?]) Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. **6. es-Selâmü'l-'âlemî ve'l-İslâm** (Kahire 1951). Eserde barış ve sosyal huzur konusu fert, aile, toplum, devlet ve dünya bağlamında ele alınmış olup Bekir Sadak tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*Cihan Sulhu ve İslâm*, İstanbul, ts.; *Dünya Barışı ve İslâm*, İstanbul 1987). **7. Dirâsât İslâmiyye**

ye (Kahire 1953). Seyyid Kutub'un çeşitli dergilerde yayımlanan makalelerinin bir araya getirilmiş şekli olup eserde sömürgecilerin müslümanlara verdikleri zararlardan bahsedilmektedir. Kitabı Ramazan Nazlı (*İslâm ve Emperyalizm*, İstanbul 1978) ve Hasan Fehmi Ulus (*İslâmî Etüdler*, İstanbul 1990) Türkçe'ye tercüme etmiştir. 8. *Hâze'd-dîn* (Kahire, ts., 1954'ten sonra). Bu eserde müellif bir hayat tarzı olarak İslâmiyet hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Türkçe'ye Mehmet Hasan Beşer (*Din Dediğin Budur*, Ankara 1964), Şamil Ceylani (*İşte İslâm*, İstanbul 1975), Hasan Fehmi Ulus (*Din Budur*, İstanbul 1992) ve Furkan Hocaoglu (*Din Bu*, İstanbul 1995) tarafından çevrilmiştir. 9. *el-Müstakbel li-hâze'd-dîn* (Kahire, ts., 1954'ten sonra). Önceki kitabın devamı niteliğinde olan eserde Batılı sistemler tartışılmakta, insanlığın içine düştüğü sıkıntılardan kurtulmasında İslâmiyet'in rolü ortaya konmaktadır. *İstikbâl İslâmındır* başlığıyla Abdülkadir Şener (Ankara 1967) ve Mustafa Özel (İstanbul 1996) tarafından tercüme edilmiştir. 10. *Haşâ'îşü't-taşavvuri'l-İslâmî ve muḳavvemâtüh*. Kitabın ilk bölümü *Haşâ'îşü't-taşavvuri'l-İslâmî* başlığıyla yayımlanmış (Kahire 1962, 1966), ikinci bölümün müsveddeleri müellifin idamından sonra kardeşi Muhammed Kutub tarafından *Muḳavvemâtü taşavvuri'l-İslâmî* adıyla basılmıştır (Beyrut-Kahire 1986). Eserin birinci bölümünü Âkif Nuri (*İslâm Düşüncesi: Esasları Hususiyetleri*, İstanbul 1973) ve Hamit Şükürü (*İslâm Düşüncesi*, İstanbul 1986), ikinci bölümünü M. Beşir Eryarsoy (*İslâm Düşüncesi: Esasları*, İstanbul 1988) Türkçe'ye çevirmiştir. 11. *el-İslâm ve müşkilâtü'l-haḳâre* (Kahire 1962). Eserde insanlığın temel problemleri ele alınmış, müellif, Batı'nın problemlerini ortaya koyarken büyük ölçüde Alexis Carrel'in *Man, the Unknown* başlıklı eserinden (New York-London 1935) faydalanmıştır. Eseri *İslâm ve Medeniyetin Problemi* başlığıyla Mustafa Varlı Türkçe'ye çevirmiştir (Ankara 1967). 12. *Me'âlim fi't-tarîḳ* (Kahire 1964). Seyyid Kutub'un hayatında yayımlanan son kitabı olup bazı kısımları *Fi Zılâli'l-Kur'an*'dan alınmıştır. Eserin, ilki *Yoldaki İşaretler* başlığıyla Abdülkadir Şener'e ait olmak üzere (Ankara 1966) çok sayıda Türkçe tercümesi vardır.

B) Eleştiri, Roman, Şiir ve Biyografi. 1. *Mühimmetü's-sâ'ir fi'l-hayâtı ve şî'rü'l-cîli'l-hâḳır* (baskı yeri ve tarihi yok [Kahire 1933]; Beyrut 1386/1966). Seyyid Kutub'un 1932'de Dârü'lulûm'da verdiği se-

minere ait metnin basılmış şeklidir. 2. *eş-Şâtî'ü'l-mechûl* (Kahire 1935). Öğrencilik yıllarında çeşitli dergilerde yayımlanan şiirlerinden oluşmaktadır. 3. *Naḳdû kitâbi Müstaḳbeli's-seḳâfe fi Mısr* (Kahire 1939). Tâhâ Hüseyin'in 1938'de neşrinden sonra çok tartışılan *Müstaḳbeli's-seḳâfe fi Mısr* adlı eseri hakkında bir eleştiridir. 4. *el-Etyâfü'l-erba'a* (Kahire 1945). Kardeşleri Hamîde, Emîne ve Muhammed Kutub'la birlikte hazırladığı hâtıralarını içeren bir eser olup her biri bir bölümü yazmıştır. 5. *Ṭıfıl mine'l-ḳarye* (Kahire 1946). Müellifin çocukluk yıllarını ve köy hayatını anlattığı eseridir. 6. *el-Medînetü'l-meshûre* (Kahire 1946). Seyyid Kutub'un, Mısır'da edebiyat çevrelerinde binbir gece masallarının etkisiyle yeni bir tarz haline gelen masal yazma akımına ayak uydurarak kaleme aldığı kitabıdır. 7. *Kütüb ve şahşîyyât* (Kahire 1946). Yazarın çeşitli dergilerde yayımladığı edebî eleştirilerden oluşan kitap Abbas Mahmûd el-Akkâd, Tâhâ Hüseyin, Tefvîk el-Hakîm, Abdülkâdir el-Mâzinî ve Abdülkâdir Hamza gibi yazarların eserleriyle ilgilidir. 8. *Eşvâk* (Kahire 1947). Otobiyografik bir roman olup Türkçe'ye Âkif Nuri tarafından tercüme edilmiştir (*Dikenler*, İstanbul 1984). 9. *en-Naḳdû'l-edebî: Uşûlühü ve menâhicüh* (Kahire 1948). Seyyid Kutub'un ayrıca Maarif Bakanlığı'nda iken çocuklar için yaptığı ortak çalışmalar da vardır. *el-Cedîd fi'l-luḡati'l-'Arabiyye*, *el Cedîd fi'l-maḥfûzât ve Ravzatü'l-ettâil Maarif Bakanlığı* tarafından bastırılmıştır. Ayrıca Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr ile birlikte *Kıssaşü'l-enbiyâ'* başlığıyla (Feccâle, ts. [1947]) Kur'an'da geçen peygamber kıssalarını anlatan kitapçıklardan oluşan bir eseri mevcuttur. Bu kitap Mustafa Runyun tarafından *Kur'an-ı Kerîm'den Dinî Hikâyeler* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1963-1966, 1967; Konya 1979).

C) Vefatından Sonra Onun Adına Yayımlanan Eserler. Seyyid Kutub'un idam edilmesinin ardından onun adını taşıyan pek çok kitap basılmış, bunların bir kısmı çeşitli dergilerde yayımladığı makalelerinin bir araya getirilmesinden, bir kısmı da *Fi Zılâli'l-Kur'an*'dan çeşitli bölümlerin ayrı basımıyla oluşturulmuştur. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: 1. *Efrâhu'r-rûḥ*. Amerika'da bulunduğu sırada yazdığı, çeşitli dergilerde yayımlanmış mektuplarından oluşur. 2. *Naḥve müctema' İslâmî* (Amman 1969). *el-Müslimûn* dergisinde çıkan yazı serisinin bir araya getirilmiş şekli olup Kemal Sandıkçı ve Mehmet Süslü tarafından *İslâm Cemiyetine Doğru* (İs-

tanbul 1977), Ahmed Pakalın tarafından *İslâm Toplumuna Doğru* (İstanbul 1989) adıyla tercüme edilmiştir. 3. *Fi't-Târîḳ fikretün ve minhâc* (6. bs., Kahire-Beyrut 1983). Yine *el-Müslimûn*'daki bazı makalelerinden oluşmaktadır. Eseri *Tarihte Düşünce ve Metod* başlığıyla Kâmil M. Çetiner Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1997). 4. *Ma'reketunâ ma'a'l-Yehûd* (Beyrut 1978). *ed-Da've* dergisinde çıkan bazı makalelerinin bir araya getirilmesinden oluşan eseri Abdülhamit Dağdeviren Türkçe'ye tercüme etmiştir (*Yahudi ile Savaşımız*, 2. bs., İstanbul 1991). 5. *Tefsîru Sûreti's-Sûrâ* (Kahire-Beyrut 1983). Sûrâ sûresinin *Fi Zılâli'l-Kur'an*'daki tefsirinin ayrı basımıdır. 6. *Tefsîru âyâtü'r-ribâ* (Kahire-Beyrut 1995). Faizle ilgili âyetlerin *Fi Zılâli'l-Kur'an*'daki tefsirlerinin ayrı basımı olup eseri Cafer Tayyar Faiz başlığıyla Türkçe'ye çevirmiştir (3. bs., İstanbul 1991). Seyyid Kutub'un eserleri hakkında bilgi veren çok sayıda çalışma yapılmıştır (eserlerinin listesi için bk. Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, *Seyyid Kutub*, s. 517-580; Abdülbâki M. Hüseyin, s. 401-444; M. Hâfız Diyâb, s. 270-347; son iki eserde ayrıca çeşitli yerlerde yazdığı makale ve şiirlerin bir listesi mevcuttur).

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Kutub, *Ma'reketü'l-İslâm ve'r-re'smâliyye*, Kahire 1371/1952, tür.yer.; a.mlf., *Haşâ'îşü't-taşavvuri'l-İslâmî ve muḳavvemâtüh*, Kahire 1965, tür.yer.; *Fi Zılâli'l-Kur'an*, Beyrut 1407/1987, X, 1435; a.mlf., *Me'âlim fi't-tarîḳ*, Beyrut 1408/1988, tür.yer.; a.mlf., *Muḳavvemâtü taşavvuri'l-İslâmî*, Beyrut 1418/1997, tür.yer.; a.mlf., *es-Selâmü'l-âlemî ve'l-İslâm*, Kahire, ts. (Mek-tebetü Vehbe), tür.yer.; M. Ali Kutub, *Seyyid Kutub ev şevretü'l-fikri'l-İslâmî*, Beyrut 1975; Ebû'l-Hasan en-Nedvî, *et-Tefsîrû's-siyâsî li'l-İslâm fi mi'râti kitâbatü'l-üstâz Ebi'l-A'la el-Mevdûdî ve's-şehid Seyyid Kutub*, Kahire 1980; Yûsuf el-Azm, *Râ'idü'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu'âsir eş-şehid Seyyid Kutub: Hayâtühü ve medresetühü ve âsârüh*, Dimaşk-Beyrut 1400/1980; Salâh Şadî, *Safa-hât mine't-târîḳ: Haşâdû'l-'ömr*, Küveyt 1981; Yvonne Y. Haddad, "Sayyid Qutb: Ideologue of Islamic Revival", *Voices of Resurgent Islam* (ed. J. L. Esposito), New York 1983, s. 67-98; Adnan Ayyub Musallam, *The Formative Stages of Sayyid Qutb's Intellectual Career and His Emergence as an Islamic Dâ'iyyah, 1906-1952* (doktora tezi, 1983), The University of Michigan; a.mlf., *From Secularism to Jihad: Sayyid Qutb and the Foundations of Radical Islam*, Westport 2005; O. Carré, *Mystique et politique: Lecture révolutionnaire du Coran par Sayyid Qutb frère musulman radical*, Paris 1984; G. Kepel, *The Prophet and the Pharaoh: Muslim Extremism in Egypt*, London 1985, s. 36-69; Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, *Emerikâ mine'd-dâhil bi-minzâri Seyyid Kutub*, Cide 1985; a.mlf., *Seyyid Kutub mine'l-milâd ile'l-istişâd*, Beyrut 1411/1991; Abdülbâki M. Hüseyin, *Seyyid Kutub: Hayâtühü ve edebüh*, Mansûre 1406/1986; M. Berekât, *Seyyid Kutub* (trc. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1987; M.

Hâfız Diyâb, *Seyyid Kutub: el-Hitâb ve'l-idîyû-lûciyâ*, Kahire 1987; L. Binder, *Islamic Liberalism: A Critique of Development Ideologies*, London 1988, s. 170-205; Ahmad S. Moussalli, *Radical Islamic Fundamentalism: The Ideological and Political Discourse of Sayyid Qutb*, Cairo 1992; İbrahim Sarıms, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub*, Ankara 1992; a.mlf., *Bir Edebiyatçı Olarak Seyyid Kutub*, Ankara 1993; John C. M. Calvert, *Discourse, Community and Power: Sayyid Qutb and the Islamist Movement in Egypt* (doktora tezi, 1993), McGill University; Mahmûd Kâmil el-Arûsî, *Muḥâkemetü Seyyid Kutub: Veşîkatü muḥâkemeti's-şeyḥ Seyyid Kutub ve rifâkihi fi'l-fetre 1959-1965*, Kahire 1995; Abdülazîz b. Muhammed el-Vehîbî, *eş-Şıla beyne'l-'akîde ve'l-hâkimîyye fi fikri Seyyid Kutub*, Riyad 1415; İbrahim M. Abu-Rabi', *Intellectual Origins of Islamic Resurgence in Modern Arab World*, Albany 1996, s. 92-219; Âdil Hammûde, *Seyyid Kutub: Mine'l-kârîye ile'l-mişneka*, Kahire 1996; J. Calvert, "The World is an Undutiful Boy!: Sayyid Qutb's American Experience", *Islam and Christian-Muslim Relations*, XI/1, Birmingham 2000, s. 87-103; Ahmed Abdülmecîd, *Seyyid Kutub beyne mu'âri-ẓih ve mü'eyyidih*, Kahire, ts. (Kitâbü'l-muḥtâr); Sayed Khatâb, *The Political Thought of Sayyid Qutb: The Theory of Jahiliyyah*, London 2006; a.mlf., "Hakimiyyah and Jahiliyyah in the Thought of Sayyid Qutb", *MES*, XXXVIII/3 (2002), s. 145-170; a.mlf., "Arabism and Islamism in Sayyid Qutb's Thought on Nationalism", *MW*, XCIV (2004), s. 217-244; Mahmûd eş-Şihâbî, "Seyyid Kutub min hilâli şîrih", *el-Edîb*, sy. 38, Beyrut 1979, s. 47-49; W. E. Shepard, "Islam as 'System' in the Later Writings of Sayyid Qutb", *MES*, XXV/1 (1989), s. 31-50; a.mlf., "The Development of the Sayyid Qutb as Reflected in Earlier and Later Editions of 'Social Justice of Islam'", *WI*, new series, XXXII/2 (1992), s. 196-236; a.mlf., "Sayyid Qutb's Doctrine of Jahiliyya", *IJMES*, XXXV (2003), s. 521-545; R. L. Euben, "Comparative Political Theory: An Islamic Fundamentalist Critique of Rationalism", *The Journal of Politics*, LIX/1, Austin 1997, s. 28-55; Fathi Osman, "Mawdûdî's Contribution to the Development of Modern Islamic Thinking in the Arabic-Speaking World", *MW*, XCIII (2003), s. 465-485; J. G. Jansen, "Sayyid Qutb", *EI*² (İng.), IX, 117; Shahrûgh Akhavi, "Qutb, Sayyid", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), New York 1995, III, 400-404.

HİLAL GÖRGÜN

SEYYİD LOKMÂN

(bk. LOKMÂN b. HÜSEYİN).

SEYYİD MAHMÛD-ı HAYRÂNÎ TÜRBEŞİ

Akşehir'de XIII. yüzyılın ortalarında inşa edilen türbe.

Yapının ilk inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Doğu duvarındaki girişin üst kesiminde yer alan kitâbe bir onarım kitâbesidir. Bu kitâbeden, türbenin Seyyid

Muhyiddin b. Seyyid Ali b. Seyyid Muhyiddin b. Seyyid Mahmûd'un emriyle 812 (1409-10) yılında yenilendiği anlaşılmaktadır. Bina hakkında bilgi veren yayımlar, Mahmûd-ı Hayrânî'nin kardeşi Ahmed b. Mes'ûd'un sandukasındaki 649 (1251) tarihini dikkate almadan Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî'nin ölüm tarihi olan 667 (1269) yılını türbenin ilk inşa tarihi olarak verir. Eğer tarihlendirme sandukalarındaki ölüm tarihlerine göre yapılacaksa Ahmed b. Mes'ûd'un ölüm tarihi olan 649 yılının türbenin ilk inşa tarihi olarak kabul edilmesi gerekir.

Türbe inşa malzemeleri birbirinden farklı iki bölümden oluşmaktadır. Altta devşirme malzeme, moloz taş ve tuğlaların düzensiz biçimde örülmesiyle yapılmış, düzgün olmayan kare planlı bölüm vardır. Bunun üzerinde, onaltıgen bir kuruluşa oturan dilimli bir kasnakla külahtan oluşan ve tamamen tuğla ile inşa edilmiş olan ikinci bölüm yer almaktadır. Altındaki kare bölümün doğu duvarında türbe girişi, diğer üç duvarın ortasında birer pencere mevcuttur. Kuzey duvarındaki pencerenin doğusu dışında, giriş ve bütün pencere açıklıklarının iki yanında, duvar örgüsü içinde birer atkı taşı dikkati çekmektedir. Dıştan kareye yakın yamuk bir plana sahip olan türbenin iç köşelerine birbirine geniş yüzölçü kemerlerle bağlanan "L" kesitli birer ayak yerleştirilmiştir. Bu ayak ve kemerlerle taşınan kubbeye iki üçgen yüzeyden oluşan pandantiflerle geçilmiştir. Son onarımlardan birinde kemer içlerine betonarme ayak, kemer ve gergi yapıldığı görülmektedir. Gerek 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen onarım sırasında tesbit edilen gerekse günümüze ulaşan izlerden türbenin bugünkü görünümünü iki aşamada aldığı anlaşılmaktadır. İlk yapının, üzeri ahşap düz tavanla örtülü kare planlı basit bir yapı olduğu, içeride "L" kesitli dört ayağa oturan baldaken kuruluşun ise ikinci aşamada inşa edildiği düşünülebilir.

Yapıdaki süslemeler, baldaken kuruluşun üzerine tuğla ile inşa edilmiş onaltıgen bölümde ve bunun üzerindeki on altı dilimli kasnakta yer almaktadır. Tuğla ile inşa edilmiş bu bölümde tuğlaların değişik şekillerde yerleştirilmesiyle oluşturulmuş geometrik süslemeler yer almaktadır. Bu süslemeler arasında Akşehir Sarayının yıkıntılarından toplandığı düşünülen çini plakaların da kullanıldığı görülmektedir. Üzerinde, "Ahmed b. Abdullah b. Aslî'nin eseridir" anlamında yazının bulunduğu çini kitâbe günümüzde mevcut

Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî Türbesi – Akşehir / Konya

değildir. İçeride kubbe göbeğine yerleştirilmiş yıldız ve altıgen çinilerden oluşan bir mozaik süsleme dikkati çekmektedir. Türbenin geometrik ve bitkisel motiflerle süslü özgün ahşap kapı kanadı Akşehir Müzesi'nde saklanmaktadır.

Türbenin içinde sonradan yapılmış üç sanduka vardır. Ahmed b. Mes'ûd, Seyyid Mahmûd b. Mes'ûd (Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî) ve Seyyid Ali b. Muhammed b. Mahmûd'a ait orijinal sandukalar XX. yüzyılın başlarında çalınmış, ancak daha sonra ele geçirilerek İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde korumaya alınmıştır. Birinci sandukada Ahmed b. Mes'ûd'un 649'da (1251) öldüğü ve sandukanın Neccar Rüstem b. Halîl tarafından yapıldığı, ikinci sandukada Seyyid Mahmûd b. Mes'ûd'un 667'de (1269) öldüğü, üçüncü sandukada ise yalnızca sandukanın Seyyid Ali b. Muhammed b. Mahmûd'a ait olduğu yazılıdır. Ahşaptan yapılmış sandukalar bitkisel motifler ve yazı örnekleriyle süslenmiştir.

İlk türbe yapısı bir sebeple hasar görmüş ve 812 (1409-10) yılında Konya'daki Mevlânâ Türbesi'nden (1274) ilham alınarak bugünkü şekilde inşa edilmiştir. Bu tarihteki yenilemeyi mimar ve çini ustası Ahmed b. Abdullah b. Aslî yapmıştır. Süslemelerde ise Akşehir'deki Ulucami (1213), Gündük Minare Mescidi (624/1227) ve Taşmedrese (648/1250) minarelerindeki süslemelerin örnek alındığı açıkça görülmektedir. Türbenin çevresinde zâviye, hamam, mescid ve bir çeşmenin varlığından söz ediliyorsa da bunlardan yalnızca Ferruh Şah adıyla anılan mescid günümüze ulaşmıştır. Türbenin yanında yer aldığı bilinen hazîre 1930-1931 yıllarında çocuk bahçesi yapılmak üzere belediyece yok edilmiştir. Buradan sökülen bazı kıymetli mezar taşları Taşmedrese'nin avlusunda korunmaktadır.